

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΔΗΜΗΤΡ. ΕΜΜ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

ΕΤΟΣ 50^{ον} (1970)

ΤΟΜΟΣ 50^{ος}

ΤΕΥΧΗ Α' - Δ'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΑ "ΠΑΛΙΑ ΧΑΝΙΑ,, ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

Υπό ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΝΑΡΑΚΙ

(Τράπεζα Ελλάδος)

Ἡ ἀνατολή τοῦ νέου ἔτους ἔρχε τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον «Χρυσόστουμον» νὰ παρουσιάσῃ, τὴν ἔκθεσιν τὰ «Παλιὰ Χανιά». Πολλὰ ἐλέγχθησαν δι' αὐτήν, ἐλέχθη ὅτι αὕτη ἠδύνατο νὰ ἦτο καλύτερα καὶ πλουσιωτέρα εἰς ἐκθέματα. Δὲν ἀμφισβάλλομεν δι' αὐτό, διότι ἀναμφισβητήτως ὑπάρχουν εἰς τὰ Χανιά πάρα πολλὰ ἀντικείμενα δυνάμενα νὰ πλουσιώσουν καὶ πλουτίσουν τὴν ἔκθεσιν. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογηθῆ, ὅτι ἔγινε μία καλὴ ἀρχή, μία καλὴ ἀρχή, ἡ ὁποία μᾶς ὠφέλησεν ὅχι μόνον διότι νοιώσαμε τὴν ἀνάγκη, τῆς διαφυλάξεως ὅλων ὅσων μᾶς συνδέουν μετὰ τὰ παλιὰ, ἀλλὰ καὶ διότι ἴσως ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἀποτελέσῃ τὸ ξεκίνημα διὰ κάτι καλύτερον καὶ μονιμώτερον.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς πραγματοποιεῖται καὶ ἡ σημερινή μου ὁμιλία, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὸ δυτικὸν τμήμα μιᾶς χώρας γιγάντων, μιᾶς χώρας ἡ ὁποία στολισμένη μετὰ τὰ δῶρα τῆς κλονίας ἀνοίξεως λικνίζεται ἀγέρωχη καὶ ὑπερήφανη, στὰ γαλανὰ νερὰ τῆς Ἑλληνικῆς Θαλάσσης παιχνιδίζοντας μετὰ κύματά της, μετὰ τὰ ἴδια αὐτὰ κύματα μετὰ τὰ ὁποία ἔχει στείλει ἄπειρες φορές εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὸ μήνυμα τῆς ἐλευθερίας, τῆς Κρήτης μας. Τῆς Κρήτης μας ἡ ὁποία ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀπέτελεσε τὸ ἐπίκεντρον τοῦ γεωοικονομικοῦ γώρου τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἐπικρατοῦσε εἰς τὴν ἡρωϊκὴν μεγαλόνησον ἡ ζωτικότης καὶ ἡ εὐφορία τῶν κατοίκων της, τὸ γεωγραφικὸν της περιβάλλον καὶ ἡ εὐφορία τοῦ ἐδάφους της, συντέλεσαν ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν πολιτισμοὶ εἰς τὸν γῶρον αὐτὸν οἱ ὁποῖοι πόσει ἐξελικτικῶς ἐπιδράσαν εἶχον ἐπὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου καὶ οἱ ὁποῖοι καὶ σήμερον ἀκόμα ἀποτελοῦν ἀντικείμενον παγκοσμίου θαυμασμοῦ.

Τὸ Δυτικὸν τοῦτο τμήμα, τῆς χώρας αὐτῆς, τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον, σὺν «ΑΡΧΕΙΟΝ» Δ. Ε. Καλιτσούνακ, Τόμ. 50^{ος} (1970), Τευχ. Α' - Δ' 1

πραγματικὸς Σίσυφος, κυλάει τὴν πέτραν του εἰς τὸν ἀνηφορικὸν δρόμον τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἀναδημιουργίας εἶναι τὰ Χανιά μας.

Μόνον ἀπὸ ἐκείνους ποὺ γνῶρισαν τὰ ἐρείπια καὶ τὰς καταστροφὰς τῆς τελευταίας πολεμικῆς περιπετείας ἤμπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ ὁ βαθμὸς τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Χανίων καὶ τοῦτο δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ καρπὸς τῆς ἀπιστεύτου ἐργατικότητος τοῦ ἀκαταβλήτου λαοῦ των.

Ἡ Κρήτη καὶ μαζί μ' αὐτὴν καὶ τὰ Χανιά, εἶναι το νησι τῶν ἀπεράντων δυνατοτήτων. Τὸ νησι μὲ τὸν κοιμισμένον πλοῦτον, ποὺ δὲν χρειάζονται πολλὰ προσπάθειαι διὰ νὰ ἀφυπνισθῇ καὶ νὰ δώσει, ὅχι νὰ πάρῃ.

Οἱ Γερμανοὶ οἱ ὅποιοι εἶχον κυριεύσει τὴν Κρήτην κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ὑπελόγιζαν εἰς αὐτὴν διὰ μόνιμον ἐγκυκλιόστασιν, δι' ἓνα μόνιμον Γερμανικὸν τουριστικὸν θέρετρον, καὶ δὲν ἀπέκρυπτον ὅτι βάσει τῶν μελετῶν ποὺ εἶχαν κάνει τὸ θέρετρον τοῦτο θὰ εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ διαθρέψῃ μὲ τὸν πλοῦτον του πληθυσμὸν πλέον τοῦ ἐνὸς ἑκατομμυρίου κατοίκων, ἐνῶ σήμερον ἡ Κρήτη δὲν ὑπερβαίνει τὰς πεντακοσίας χιλιάδας. Καὶ προώριζον τὴν Κρήτην διὰ μόνιμον τουριστικὸν θέρετρον προσελκυσόμενοι ἀπὸ τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς, τὸν πλοῦτον τῶν ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν τῆς, τὸ ἐξαιρετὸν κλῆμα τῆς καὶ ἀπὸ τὴν πληθὺν τῶν τόσων ἄλλων πλεονεκτημάτων τῆς, τὰ ὅποια δύνανται νὰ τὴν καταστήσουν τὸν ὑπ' ἀρίθμῳ ἓνα τουριστικὸν μαγνήτην τῆς γῶρας μας.

Ἄς δοῦμε ὅμως ἀγαπητοί μου, τί ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω διαθέτουν τὰ Χανιά μας. Τὰ Χανιά μας ὡς εἶναι γνωστὸν δὲν διαθέτουν διὰ τὴν ὥραν τοῦλάχιστον ἀρχαιολογικοὺς χώρους δυναμένους ἀφ' ἑαυτῶν νὰ ἀποτελέσουν πόλον ἑλξεως τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀρχαίας Κυδωνίας μιᾶς ἐκ τῶν τριῶν μεγαλύτερων πόλεων τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία ἤκμασε σὲ μία ἐποχὴ πρὶν ἀπὸ 3.500 περίπου χρόνια, νὰ δημιουργήσῃ καὶ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην. Εὐχόμεαι ὅπως τὸ ὄνειρον τοῦτο γίνῃ γρήγορα πραγματικότης, εὐχόμεαι ἐπίσης ὅπως ἐξευρεθοῦν πρόσωπα τὰ ὅποια νὰ χρηματοδοτήσουν καὶ νὰ προωθήσουν μίαν εὐρείας ἐκτάσεως ἀνασκαφικὴν προσπάθειαν καὶ νὰ εἶναι βέβαια ὅτι θέλουσι προσφέρει μίαν τεραστίαν σημασίας εἰσφορὰν εἰς τὴν οικονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Χανίων, πρέπει ἐπίσης ὁ λαὸς τῶν Χανίων νὰ βοηθήσῃ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν δι' ἔλων του τῶν δυνάμεων.

Ἄλλὰ καὶ ἂν τὰ Χανιά μας δὲν διαθέτουν διὰ τὴν ὥραν περιφήμους ἀρχαιολογικοὺς χώρους, διαθέτουν ὅμως ἄλλους ἰσχυροὺς τουριστικοὺς μαγνήτας. Διότι τὰ Χανιά παρουσιάζουν ὡραῖαν καὶ ἀδρᾶν φύσιν μὲ βουνὰ ἐπιβλητικὰ μὲ τὰ ἄντρα τῶν θεῶν των, ἀκρογιαλιὰς θελκτικὰς μὲ γραφικὰ τοπία καὶ μὲ σπάνια φυσικὰ προσόντα, διαθέτουν ἐπίσης ὑπερόχους φυσικὰς καλλονὰς ὡς τὸ ξακουστὸ φαράγγι τῆς Σαμαριάς μὲ τὸ ὄροπέδιον Ὀμολοῦ, τὸ ἱστορικὸν Θέριsson μὲ τὸ ὡραῖο φαράγγι του, τὰ ἄγρια Σφακιά, τὴν θεαματικὴν

περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Πολυρρηνίας, τὸ ἱστορικὸν Ἀκρωτήρι μετὰ τὴν θαυμασίαν θέαν, ἀληθινὸ πανόραμα, τὰ εὐωδισμένα πορτοκαλοχώρια τῶν. τίς τόσας βυζαντινὰς ἐκκλησίας, πολλὰ καὶ ὠραῖα σπήλαια καὶ τέλος σπάνιον μεταξὺ τῶν σπανίων τῆν Παλαιὰν πόλιν μετὰ τὸ γραφικὸν λιμάνι τῆς τῆν Βενετῖαν τῆς Ἀνατολῆς ὅπως αὕτη ἀποκαλεῖται.

Μία πρόχειρη στατιστικὴ ἔρευνα τῆν ὁποῖαν διεξήγαγον ἐπὶ ἐπιλεγέντος δείγματος ξένων τουριστῶν ἀπέδειξεν ὅτι τὸ 91% τοῦ δείγματος θεωρεῖ ὡς τὸν ὑπ' ἀριθ. ἕνα τουριστικὸν μαγνήτην μεταξὺ τῶν τοιούτων τῶν Χανίων τῆν παλαιὰν πόλιν μετὰ τὸ γραφικὸν λιμάνι τῆς. Ἐνῶ ποσοστὸν 75% ἀπάντησε ὅτι τῆν θεωρεῖ πρώτη μεταξὺ τῶν ἀξιοθεάτων ὁλοκλήρου τοῦ Νομοῦ Χανίων.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνωτέρω δειγματοληπτικῆς ἐρεύνης ὁμιλοῦν καλύτερον παντὸς ἔλλου περὶ τῆς σημασίας τῆς παλαιᾶς πόλεως διὰ τὸν τουρισμὸν, καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητος ἡ σημασία τοῦ τουρισμοῦ διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας μας, ὥστε νὰ παρέλκη, νὰ ἀναπτύξη αὕτη εἰς τῆν παρούσαν ὁμιλίαν, ἀξίζει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1967 ἡ εἰσροὴ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος εἰς τῆν Ἑλλάδα ἀνῆλθεν εἰς 127 ἑκατομμύρια δολλάρια. δηλαδὴ σὲ τρία δισεκατομμύρια ἔκτακόσια δέκα ἑκατομμύρια δραχμας περίπου.

Ἀξίζει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι ὅλοι οἱ μελετηταὶ τῆς Κρήτης, ὡς π.χ. οἱ πολεοδόμοι Ἀργυρόπουλος - Τρίσιος οἱ ὁποῖοι μεταξὺ τῶν ἔλλων ἐξεπύνησαν καὶ τῆν πολεοδομικὴν μελέτην Χανίων, ἢ Ἐπιχειρῆα Frank Basil ἢ ὁποῖα ἐξεπύνησε μελέτην περὶ τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως τῆς Κρήτης καὶ τόσοι ἄλλοι τονίζουσι τῆν βασικὴν σημασίαν τῆς παλαιᾶς πόλεως διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Χανίων.

Ἄς περιπλανηθῶμεν ὅμως δι' ὀλίγον νοερῶς εἰς τῆν παλαιὰν πόλιν, δια νὰ γνωρίσωμεν ἀμυδρῶς αὐτήν, καὶ λέγω ἀμυδρῶς, διότι πιστεύω ὅτι ἡ πραγματικὴ γνωριμία τῆς δὲν δύναται νὰ γίνη εἰ μὴ μόνον διὰ πολλῶν ἐπισκεπτικῶν ἐπισκέψεων. Θὰ περιπλανηθῶμεν δι' ὀλίγον εἰς αὐτήν διὰ νὰ θυμηθῶμεν περασμένους δόξας, περασμένους ἠρωτισμοὺς καὶ μαρτύρια καὶ νὰ ἀντιλήσωμεν ἔτσι δύναμιν καὶ πίστιν διὰ νὰ προχωρήσωμεν. Ἡ παλαιὰ πόλις τῶν Χανίων δύναται νὰ διακεθῇ εἰς δύο τμήματα. Τὸ πρῶτον τμήμα τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ ἀρχαιότερον ἀποτελεῖ ἡ περιοχὴ τοῦ Καστελλίου ἢ ὁποῖα εὐρισκεται ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τμήματος μικροῦ λοφίσκου δεσπόζουσα τῆς περιοχῆς, παλαιότερον τὸ τμήμα τοῦτο περιεβάλλετο ὑπὸ Βυζαντινοῦ τείχους.

Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τῆς πόλεως δέον νὰ κατοικοῦσαν οἱ Λοῦζες καὶ οἱ εὐγενεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν μεγάρων τὰ ὁποῖα ἐσώθησαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, καὶ κατεστράφησαν μετὰ τοὺς Γερμανικοὺς βομβαρδισμοὺς εἰς τὸν τελευταῖον πόλεμον καὶ τὰ ὁποῖα εἶχον διακοσμημένας προσόψεις, μετὰ ἐπιγραφὰς, οἰκίσθημα καὶ λέοντας τοῦ Ἁγίου Μάρκου, μεγα-

λοπρεπείς θύρας και καλλιτεχνικά λιθοκτίστους κλίμακας. Παλάτι ακούγεται και σήμερα, Σεράγι παλαιότερον, τὸ κτίριον τοῦ οἰκοδόμησαν οἱ Ἑνετοὶ εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τοῦ λόφου τοῦ Καστελλίου και τὸ ὅποιον μεταρρυθμιζόμενον συνεχῶς μέχρι τοῦ 1897 στεγάζει σήμερα τις ὑπηρεσίες τῆς V Μεραρχίας. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τῆς πόλεως ἐγένετο διὰ τριῶν εἰσόδων με τὸξοειδεῖς ἀψίδας, ἐκεῖτο δὲ ἡ μία δυτικῶς πρὸς τὸ Σινδριζάνι ἡ ὅποια κατεδαφίσθη τὸ 1928 ὑπὸ τοῦ Δήμου. Ἡ ἑτέρα ἀνατολικῶς πρὸς τὴν ὁδὸν Δασκαλογιάννη ἡ ὅποια διεσώθη μέχρι τῶν ἡμερῶν μας και κατεστράφη τὸ 1951 κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς ὁδοῦ Κανεβάρο, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τῶν ὀραματιστῶν ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀγαποῦσαν τὴν παλαιὰν πόλιν και εἶχον προβλέψει τὴν σημερινὴν αὐτῆς διὰ τὸν τουρισμόν. Ἡ τρίτη εὐρίσκετο νοτίως και εἶχε τόσον σμικρυνθῆ ὥστε μετὰ δυσκολίας ἤδύνατο νὰ διέλθουν ταύτην δύο ἄτομα ταυτοχρόνως.

Κατὰ τὴν κατεδάφισιν τῆς δυτικῆς πύλης τὸ 1928 ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ τοίχου βυζαντινὴ Ἀγιογραφία ἡ ὅποια εἶχε καλυφθῆ διὰ ἀμμοκονιάματος. παριστώσα τὴν Παναγίαν κρατοῦσαν τὸν Χριστόν. Πολλὰ δοξασιά ἐδημιουργήθησαν τότε περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς πολλοὶ ὑπεστήριζον ὅτι αὕτη ἦτο κατὰλοιπὴν προϋπάρχοντος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο Βυζαντινοῦ Ναοῦ, ἄλλοι ὑπεστήριζον ὅτι τὸ ἔργον ἦτο Ἑνετικὸν και ἐδημιουργήθη ἐπὶ τῆς πύλης ὡς προστάτης ταύτης. Ἀνεξαρτήτως ὁμως τῶν πραγματικῶν αἰτίων τῆς δημιουργίας του, ἓνα εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι, αἱ πύλαι τὰ τεῖχη και ὅλα τὰ παλαιὰ λείψανα ἀποτελοῦσαν ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς ἀναμφιβόλου ἀξίας και ἦτο, και εἶναι, ἐγκληματικὴ πρᾶξις ἡ καταστροφὴ τούτων κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς.

Μὰ ἄς προχωρήσωμεν διὰ νὰ γνωρίσωμεν δι' ὀλίγων τὸ δεύτερον τμήμα τῆς παλαιᾶς πόλεως και λέγω δι' ὀλίγον διότι ἀρ' ἐνὸς μὲν ὁ χρόνος δὲν ἐπαρκεῖ και ἀρ' ἑτέρου διότι εἰς τὴν προηγουμένην μας διάλεξιν ὁ φίλατος γυμνασιάρχης κ. Πανηγυράκης με τὴν γνωστὴν του γλαφυρότητα, μᾶς ἐγνώρισε καλύτερον παντὸς ἄλλου τὴν παλαιὰν πόλιν, τὴν ζωὴν τῆς, τὰ ἦθη και τὰ ἔθιμά τῆς. Ἡ παλαιὰ πόλις περιεκλείετο μέσα εἰς τὰ ἑνετικὰ τεῖχη τὰ ὅποια ἤρχιζαν ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ Ξενία, πρὸς νότον μέχρι τὴν σημερινὴν ὁδὸν Σκαλίδη, συνεχίζονταν πρὸς ἀνατολὰς διερχόμενα ἀκριβῶς δίπλα τοῦ Χρυσοστόμου διέσχιζον τὴν σημερινὴν ὁδὸν Μουσοῦρων, τὴν Δημοτικὴν Ἀγορὰν ἔφθανον μέχρι τὴν σημερινὴν ὁδὸν Κύπρου και κατευθύνονταν βορειοδυτικὰ πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὸ μήκος των ἦτο 1.940 περίπου μέτρα ἦτοι 510 περίπου μέτρα ἡ ἀνατολικὴ πλευρά, 820 ἡ νοτιὰ και 610 ἡ δυτικὴ.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν πόλιν ἐγένετο διὰ τριῶν πυλῶν. Ἡ μεγαλύτερα και κεντρικὴ πύλη εὐρίσκετο νοτίως τῆς πόλεως περίπου εἰς τὴν σημερινὴν ὁδὸν Μουσοῦρων και ὠνομάζετο ἐπὶ ἑνετοκρατίας «Ρεθεμιώτικη Πόρτα», οἱ Τούρκοι τὴν ὠνομάσαν «Καλὲ Κιπτισι» Πύλη Φρουρίου, ἐπ' αὐτῆς δὲ ἀνέγραψαν

τὸ ρητὸν τοῦ Κοραίου «Οὐδ' οὐλοῦντα μὲν πελάγειν ἄμινον». Δηλαδή, εἰσέλθετε ἐν εἰρήνῃ, ἀσφαλεῖς.

Ἡ δευτέρα πόλις εὑρίσκετο ἀνατολικῶς περίπου παρὰ τὴν ὁδὸν Κύπρου καὶ ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν ἐνετῶν Πόρτα τῆς ἄμμου, ἡ ἴδια ὀνομασία παρέμεινε καὶ εἰς τοὺς Τούρκους. Τουρκεστὶ ὁμοῦ ἐλέγετο «Κοῦμ-Καπισί».

Ἡ τρίτη πόλις εὑρίσκετο βορείως εἰς τὴν συνοικίαν Τοπανᾶ καὶ ἐχρησιμοποιοῦτο ἀπολειστικῶς διὰ στρατιωτικούς σκοπούς.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν παλαιὰν πόλιν ἀπὸ τὴν κεντρικὴν πόλιν τοῦ Φρουρίου παρὰ τὴν σημερινὴν ὁδὸν Μουσοῦρων εὑρισκόμεθα εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς ἐποχῆς, «παλαιὰ ἀγορὰ» ἀκούγεται καὶ σήμερον. Σπίτινα ψηλὰ μὲ καλὴν ἀρχιτεκτονικὴ μᾶς περιβάλλουν. τὰ ἰσόγεια τῶν σπιτιῶν τούτων ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς καταστήματα. Κατηφορίζοντας καὶ στρίβοντας δεξιὰ βρισκόμεθα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σπλάντζικας, εἰς τὴν πλατεῖα τῆς ὁποίας βρίσκεται ὁ ἐνετικὸς ναὸς τῶν Δομινικανῶν, μεταβλήθεισ ἀργότερα εἰς Τουρκικὸν τζαμί. Προχωρώντας πρὸς νότον βρισκόμεθα στοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους, μικρὸς ὀρθόδοξος ναὸς οἰκοδομηθεὶς κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, συνεχίζοντας τὴν πορείαν μας φθάνομεν εἰς τὴν πόλιν Κοῦμ-Καπί. Κατηφορίζοντας πρὸς δυσμὰς φθάνομεν εἰς τὸν προμαχώνα τοῦ Φρουρίου μὲ τὰ ἀρσενάλια ἀριστερὰ ὑποῦ παλαιότερα στεγαζόμεν ἢ Σχολλὴ, Χωροφυλακίης. Ἔτσι φθάσαμε εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τμήμα τοῦ ἐνετικοῦ λιμένος, μπροστὰ μας σφίζονται ἀκόμη, εἰς καλὴν κατάστασιν μερικὰ ἀπὸ τὰ 23 νεώρια τὰ ὅποια οἰκοδόμησαν οἱ Ἐνετοὶ καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν πρὸς ναυπήγησιν καὶ προφύλαξιν τῶν Ἐνετικῶν Γαλερῶν καὶ τοῦ λοιποῦ ἐμπορικοῦ τῶν στόλου, σήμερον τὰ νεώρια ταῦτα χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποθήκαι καὶ βλέπει κανεὶς νὰ ἔχουν φυτρώσει εἰς τοὺς τοίχους τῶν διάφορα δένδρα τὰ ὅποια ἀποτελοῦν θανάσιμον κίνδυνον διὰ τὴν ὑπαρξίν των καὶ ἀναπολώντας περασμένα μεγαλεῖα σιέπτεσαι, ἀλήθεια δὲν βρέθηκε κανεὶς ἄρμόδιος νὰ διατάξῃ τὴν ἐκρίζωσιν καὶ καταστροφὴν τῶν δένδρων τούτων, πρὶν ἐπιφέρειν ὀριστικὰς καὶ ἀνεπανορθώτους καταστροφάς :

Μπροστὰ μας ὀρθώνεται ὁ λιμενοβραχίον τοῦ Λιμένος Χανίων ὁ ὁποῖος οἰκοδομήθη κατὰ τὴν περίουδον τῆς Αἰγυπτιακῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης ἐπὶ τοῦ Ἐνετικοῦ κυματοθραύστου, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὁποῖου ὀρθώνεται ἀκόμα μεγαλοπρεπῆς ὁ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν κατασκευασθεὶς φάρος. Καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι κατὰ τὰ 253 ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας τῶν Χανίων, οἱ Τούρκοι οὐδένα ἀξιόλογον ἔργον ἐπραγματοποίησαν εἰς Χανιά, ὅτι εὐρῆχαν ἀπὸ τοῦ Ἐνετοῦς, ὅχι μόνον δὲν τὸ συντήρησαν ἀλλὰ συνέτεινον καὶ εἰς τὴν καταστροφὴν του. Μοναδικὴν ἐξαίρεσιν ἀπέτελεσε ἡ δωδεκαετία τῆς Αἰγυπτιακῆς κατοχῆς 1828—1840 ὅτε καὶ ἐδαπανήθησαν μεγάλα ποσὰ διὰ τὴν ὁδοποιίαν, γεφύρας, λιμένας, δημόσια κτίρια κλπ.

Ἀφήνοντας ἀριστερὰ μας ἓνα σκελετωμένον κτίριον, περιλαμπρὸν καὶ

τεράστιον διὰ τὴν ἐποχὴν του, ἰδρῦθη ἐπὶ Ρεούφ πασᾶ καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὡς Σχολεῖον καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς Δημοτικὸν μέγαρον, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ πρώτου Δημοτικοῦ μεγάρου ἐρείπια τοῦ ὁποῖου σώζονται ἀκόμα καὶ σήμερον εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν «Χάληδων» καὶ «Ζαμπελίου», φθάνομεν εἰς τὴν πτελεῖν Συνδριβανίου ἢ ὁποῖα ἔλαβε τὴν σημερινὴν τῆς μορφήν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1930. Διασχίζοντας τὸ γραφικὸ λιμάνι καὶ ἀνηφορίζοντας δυτικὰ θὰ συναντήσωμεν τὸ μακρὸ στενὸν, τὴν σημερινὴν ὁδὸν Θεοδοκοπούλου, λειψόρος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὐρίσκοντο καὶ περισσότεραι ξένοι Πρεσβεῖαι καὶ συνεχίζοντας τὴν περιουδεῖαν μας φθάνομεν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Τοπανᾶ τὴν κατ' ἐξοχὴν Χριστιανικὴν συνοικίαν μὲ ὑψηλὰ κτίσματα καὶ περίφημα βενετσιάνικα ἀρχοντικά. Ἄρουσιν περᾶσομεν τὴν ὁδὸν Μόσχων μὲ τὰ στενὰ σοκάκια καὶ τὶς καμάρες ποῦ συνέδεαν καὶ συγκρατοῦσαν τοὺς τοίχους τῶν ἀπέναντι σπιτιῶν, φθάνομεν εἰς τὴν ὁδὸν Ζαμπελίου, εἰς τὴν Ὀβριακὴν, μὲ τὸ ἰδιαιτέρον χρῶμα τῆς, καὶ ἐγκαταλείποντας τὴν παλιὰ πόλιν διὰ τῆς ὁδοῦ Χάληδων βλέπομε δεξιὰ μας τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Φραγκίσκου μεταβληθεὶς ἀργότερον εἰς Τζαμί Γιουσούφ Πασᾶ καὶ σήμερον εἰς Μουσεῖον.

Ἡ πόλις κατὰ τὴν ἐνετοκρατίαν εἶχε ὠραίους δρόμους μὲ ὠραιότατα οἰκοδομήματα, λιθόκτιστον ὑδραγωγεῖον μὲ πολλὰς κρήνας, ἐκ τῶν ὁποίων σώζονται σήμερον μία εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Ζαμπελίου καὶ Χάληδων καὶ μία κάτωθι τῆς κλίμακος τοῦ Ξενοδοχείου «Μινέρβα», πολλοὺς καὶ ὠραίους ναοὺς οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν τουρκικὴν κατοχὴν μετεβλήθησαν εἰς Τζαμιά διὰ τῆς κατασκευῆς τῶν ἀπαραιτήτων μιναρέδων.

Μὲ τὴν κατάληψιν τῶν Χανίων ὑπὸ τῶν Τούρκων ἤρχισε νὰ ἀυξάνῃ ὁ πληθυσμὸς των καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκιῶν κατέστη ἀνεπαρκής, ἔτσι ἤρχισαν νὰ προστίθενται νέοι ὄροφοι καθὼς ἐπίσης καὶ ἐξωτερικαὶ προεκτάσεις πρὸς τὸ μέρος τοῦ δρόμου τὰ ἀποκαλούμενα κίόσκια, πολλὰ τῶν ὁποίων σώζονται ἀκόμα καὶ σήμερον καὶ τὰ ὁποῖα προσέδωσαν ἓνα ἰδιόρρυθμον χρῶμα εἰς τὴν παλιὰ βενετσιάνικη ἀρχιτεκτονική.

Ἄς δοῦμε ὅμως τί σώζεται σήμερον ἀπὸ τὴν παλαιὰν πόλιν, τί ἐσώθη ἀπὸ τὴν ἐκδικητικὴν μαγίαν τοῦ χρόνου, τῶν κατακτητῶν καὶ ὀρισμένων ἀδαῶν δημοτικῶν ἀρχόντων κλπ. παραγόντων.

Σύμφωνα μὲ τὴν μελέτην τουριστικῆς ἀναπτύξεως Χανίων τὴν ὁποίαν συνέταξεν οἱ πολεοδόμοι Ἀργυρόπουλος - Τρίτσος τὰ τμήματα ἐκεῖνα τῆς παλαιᾶς πόλεως ποῦ παρουσιάζουν μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ περιοχὴ τοῦ Τοπανᾶ, τῆς Σπλάντζιας καὶ τῆς Ὀβριακῆς, ἡ περιοχὴ τοῦ Ἐνετικοῦ λιμένος, τὰ τεῖχη καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ διάφορα κτίρια ποῦ παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον καὶ δύνανται νὰ μετατραποῦν εἰς ξενοδοχεῖα καὶ ξενωνας ὡς π.χ. ἡ Μονὴ τοῦ San-Salvatore, βενετικὸ ἀρχοντικὸ στὸ Καστέλλι, ἀρχοντικὸ Ρενιέρη,

σπίτι τοῦ Χαμίτ Μπέγ, στὸ Καστέλλι κ.λπ. Κατὰ τοὺς ἰδίους μελετητὰς ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἄλλα κτίρια τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν τουριστικὸν ἐνδιαφέρον ὡς π.χ. ἡ Καθολικὴ ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγίου Ρόκκου ποὺ σήμερα χρησιμοποιεῖται, ὡς ἀποθήκη, αἱ Καθολικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης εἰς τὴν Σπλάντζια καὶ Ὁβριακὴ ποὺ σήμερον χρησιμοποιοῦνται ἢ μὲν πρώτη, ὡς ροῦρνος ἢ δὲ δευτέρα ὡς κατοικίαι καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἐπίσης πολλὰ στοιχεῖα ἱστορικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ ἐνδιαφέροντος ὡς π.χ. τὸ Φρούριον τοῦ Λιμανιοῦ, ὁ Πύργος Orsi, ὁ προμαχὼν Gritti, οἱ Μιναρέδες καὶ ἄλλα.

Ἄλλὰ ἀγαπητοὶ μου, δυνατὸν νὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς, καλὰ αὐτὰ, ἀλλὰ τί ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν αὐτὰ τὰ ὀλίγα χαλάσματα ; Παρ' ὅτι ἡ παλαιὰ πόλις σχεδὸν κατεστράφη καὶ συνεχῶς καταστρέφεται καὶ τὰ ὀλίγα ἐναπομείναντα τμήματα αὐτῆς παρουσιάζουν τεράστιον ἐνδιαφέρον καὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ εἶναι διττόν, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ συντήρησις καὶ διατήρησις τῶν μνημείων αὐτῶν, ἀποτελεῖ ὑφειλομένην ἐκδήλωσιν σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν παράδοσιν, εἶναι σκόπιμη καὶ ἀπὸ τὴν ἔποψιν συντηρήσεως τοῦ τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, διότι ἀποτελοῦν πηγὰς πλοῦτου. Καὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐντελῶς ἰδιάζουσαν φυσιογνωμίαν τῆς παλαιᾶς πόλεως, μιᾶς φυσιογνωμίας ἐπιρρεσμένης ἀπὸ ὠρισμένα ἀρχιτεκτονικὰ πρότυπα τῆς Ἱταλικῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ποὺ ὁ διαδραμῶν χρόνος προσέδωκε εἰς αὐτὴν κάποιον εἶδος ρομαντισμοῦ, ὥστε πολλὰς φορὰς ὠρισμένα κομμάτια αὐτῆς νὰ ὁμοιάζουν μὲ ἓνα τεράστιον σκηρικὸν θεάτρο. Καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῆ, τῆς παλαιᾶς πόλεως τῶν Χανίων εἶναι ἐντελῶς πρωτότυπη. Καὶ δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὑπάρχουν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ξεχωριστὰ καὶ πασίγνωστα εἰς ὅλον τὸν κόσμον ἀρχιτεκτονικὰ στύλ, ὡς π.χ. τὰ θαυμάσια στίτια τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Πυλίου, τοῦ Μετσόβου καὶ τῆς Σιατίστης καὶ εἶναι παντοῦ γνωστὰ τὰ παλαιὰ καὶ ἐνδιαφέροντα καντούνια τῆς Κερκύρας. Ἐπίσης ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει τὰ παιγνιδιάρικα ὑδραϊκὰ στίτια μὲ τὴν φανταχτερὴν φορεσίαν τους καὶ ἀκόμη πιὸ γνωστὰ τὰ γλυπτὰ μὲ τίς πλαστικὰς ἀσπρες φόρμες στίτια τῆς Μυκόνου ποὺ διαμορφώνονται καὶ ζυμῶνονται μέσα στὸ χῶρο κατὰ τὸν πιὸ θαυμάσιον τρόπο.

Μὰ μέσα σὲ ὅλα τὰ ἀνωτέρω διάφορα μεταξύ των καὶ πασίγνωστα σ' ὅλον τὸν κόσμον ἀρχιτεκτονικὰ στύλ, πιστεύω πὼς μπορεῖ θαυμάσια νὰ προστεθῇ καὶ νὰ σταθῇ ἡ ὑπάρχουσα καὶ σωζομένη σήμερον ἀρχιτεκτονικὴ τῆς παλαιᾶς πόλεως τῶν Χανίων, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν διαφυλάχθητε μέχρι σήμερον ὀλόκληρη καὶ τοῦτο διότι ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσθη παρουσιάζει ἓνα ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον ποὺ δὲν συναντᾶται σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλὰ μήπως μικροτέρας σημασίας εἶναι τὸ γραφικώτατον ἐνετικὸν λιμάνι μας μὲ τίς συνεχεῖς ἐναλλαγὰς τῶν χρωμάτων του, τὸ ὁποῖον σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην τῶν

μελετητῶν τῆς Ἑταιρείας Frank Basil ἀποτελεῖ μετὰ τῶν κτισμάτων τῆς ἐνε-
τικῆς ἐποχῆς ἐν ἐκ τῶν ὠραιότερων καὶ γραφικωτέρων σημείων ὀλοκλήρου
τῆς Κρήτης.

Τὸ λιμάνι μας τὸ ὁποῖον καταλλήλως διαμορφούμενον καὶ προβαλλόμενον
δύναται νὰ ἀποτελέσῃ τὴν βᾶσιν διὰ τὸ πλῆθος τῶν θαλαμηγῶν ποῦ πλέουν
εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἕνα τουριστικὸν μαγνήτην πρώτου μεγέ-
θους μὲ σημαντικὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τόπου
μας.

Οἱ πολεοδόμοι Ἀργυρόπουλος - Τρίτσις ἀναφέρουν εἰς τὴν μελέτην των
διὰ τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Χανίων τὰ κάτωθι :

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν σπουδαιότητά της, ἡ παλαιὰ
πόλις ἀποτελεῖ σοβαρὸν τουριστικὸν πόρον διὰ τὴν περιοχὴν, μὲ κατάλληλον
ὀργάνωσιν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ αὕτη ἐστία τουρισμοῦ ὅπως συμβαίνει καὶ
μὲ ἄλλες περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἡ Μύκονος, ἡ Ὑδρα κλπ. Αὕτη δὲ ἡ διπλῆ
ὑπόστασις τῆς παλαιᾶς πόλεως σὺν ἱστορικοκαλλιτεχνικῶν μνημείων καὶ τουρι-
στικῶν πόρων καθιστᾷ ἀπαραίτητη τὴν διατήρησίν της. Οἱ ἐπενδύσεις στὴν
παλαιὰν πόλιν δὲν εἶναι νεκρές. Μὲ τὴν διατήρησιν τῶν ἱστορικῶν μνημείων
θὰ συμβάλουν εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν τῆς περιοχῆς μὲ ἀξιόλογες τουριστικὰς ἐγκα-
ταστάσεις καὶ θὰ ἐπιφέρουν οἰκονομικὰ ὀφέλη, ὅπως π.χ. ἡ ἀπαλλοτριώσις
τῶν παλαιῶν ἀρχοντικῶν καὶ ἡ μετατροπὴ των εἰς ξενώνας καὶ ξενοδοχεῖα.
Ἐν συνεχείᾳ ἡ μελέτη ἀναφέρει τὰ μέτρα ποῦ πρέπει νὰ ληφθοῦν καὶ κατα-
λήγει. Μέτρα διασώσεως τῆς παλαιᾶς πόλεως πρέπει νὰ ληφθοῦν ἐπειγόντως,
διότι ἐὰν συνεχισθῇ ἡ σημερινὴ κατὰστασις σὲ λίγον καιρὸ ἡ παλαιὰ πόλις θὰ
πάψῃ νὰ εἶναι παλαιά.

Ἄς δοῦμε τώρα, κυρίες καὶ κύριοι, μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐγχρωμες διαφάνειες
σχετικὰς μὲ τὴν παλαιὰν πόλιν καὶ τὸ λιμάνι της, θέματα γνωστὰ, ἀλλὰ καὶ
ἄγνωστα καὶ λέγω ἄγνωστα διότι ὅπως θὰ δῆτε κάθε ἀντικείμενον παρουσιάζει
ἐκάστοτε καὶ μιὰ ξεχωριστὴ γραφικότητα, μιὰ ξεχωριστὴ ὁμορφιά, μιὰ
ὁμορφιὰ ποῦ ἔμεῖς δὲν τὴν βλέπομε διότι ἔχομεν συνηθίσει τὰ θέματα καὶ δὲν
μᾶς προκαλοῦν ἐνδιαφέρον, ἐνῶ γιὰ τοὺς ξένους ἀποτελοῦν κατὰ πρωτότυπον,
κατὰ ξεχωριστὸ καὶ ἐνδιαφέρον.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα τί πρέπει νὰ γίνῃ διὰ νὰ ἀξιοποιηθῇ ἡ παλαιὰ πόλις,
διὰ νὰ ἀποτελέσῃ αὕτη ἕνα τουριστικὸν μαγνήτην ἀντάξιον τῶν δυνατοτήτων
της. Ἴσως νὰ μὴ εἶμαι ὁ καταλληλότερος νὰ δώσω ἀπάντησιν εἰς τὸ θέμα τοῦτο,
ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν ἤδη ἔτοιμες μελέτες σχετικὰς μὲ τὸ θέμα
ὡς εἶναι π.χ. τῶν Ἀργυροπούλου - Τρίτσις, Frank Basil κ.ἄ. Ἐπειδὴ
ὁμως αἱ σκέψεις μου καὶ αἱ προτάσεις μου εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀγάπης μου
πρὸς τὰ Χανιά καὶ τῆς ἀκραδάντου πίστεώς μου περὶ τῆς δυνατότητος αὐτῶν
νὰ ἀναπτυχθοῦν, εἶναι δὲ τελείως ἀπηλλαγμένα προσωπικῶν ἢ ὀφελιμιστι-
κῶν ἐπιδιώξεων, ἀποτολμῶ νὰ διατυπώσω ταῦτα.

Νομίζω, ἀγαπητοί μου, ὅτι πρέπει νὰ συσταθῆ μία ἐπιτροπὴ ἀπὸ εἰδικούς ἐπιστήμονας ἀρχαιολόγους, ἀρχιτέκτονας, καλλιτέχνες καὶ λοιπούς εἰδικούς ἢ ὅποια ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐποπτεῖαν τοῦ Δήμου, θὰ μελετήσῃ ποῖα σημεῖα τῆς παλαιᾶς πόλεως δύναται νὰ ἀναστήλωθῶν, νὰ καταβῶν, δὲ πᾶσαν προσπάθειαν διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τούτων, ἐν συνεχείᾳ πρέπει νὰ μελετήσῃ καὶ ἀναγνωρίσῃ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τῆς παλαιᾶς πόλεως εἰς τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἀπαγορευθῆ παντελῶς ἡ ἐξωτερικὴ ἀλλοίωσις τῶν οἰκίων, καταστημάτων κλπ. κτισμάτων, ζητήσῃ δὲ τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς.

Καὶ ἴσως νὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς, καλὰ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι κατοικοῦν εἰς τὰ σημεῖα αὐτὰ τῆς παλαιᾶς πόλεως, δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐπισκευάσῃν ἢ καὶ ἀκόμα νὰ κατασκευάσῃν τυχρὸν κατεδαφισθείσας οἰκίας των ; Ὡδὲνα κώλυμα θὰ ὑπάρχῃ διὰ τὴν ἐπισκευὴν καὶ βελτίωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν οἰκίων κλπ. κτισμάτων, διὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὅμως μετασκευὴν των ἢ διὰ τυχρὸν νέαν κατασκευὴν πρέπει νὰ ζητήται προηγουμένως ἡ σύμφωνος γνώμη τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς ἢ ὅποια καὶ θὰ φρονιζῆ διὰ τὴν πραγματοποιήσασθαι τῶν σχεδίων τῶν νέων κατασκευῶν ἢ ἐξωτερικῶν μετασκευῶν, ὥστε αὐταὶ νὰ εἶναι σύμφωνοι μὲ τὸν γῶρον καὶ τὸ ὑπάρχον ἀρχιτεκτονικὸν στυλ τῆς περιοχῆς. Παράλληλως ἡ ἴδια ἐπιτροπὴ πρέπει νὰ μεριμνήσῃ ὅπως κλεισθῶν πάραυτα τὰ διανοιγέστα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ λιμένος καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν Κονδυλάκη καὶ ἀλλαγῶν γάσματα καὶ νομίζω ὅτι ταῦτα πρέπει νὰ κλεισθῶν διὰ τῶν γνωστῶν καμαρῶν τῆς παλαιᾶς πόλεως ἀνωθεν τῶν ὁποίων θὰ κτισθῶν κατοικίαι, ξενοῶνες ἢ ὅ,τι δῆποτε ἄλλο, σύμφωνα μὲ τὸ ἐξωτερικὸν ἀρχιτεκτονικὸν στυλ, τυτουχρόνως ἡ ἴδια ἐπιτροπὴ θὰ πρέπει νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ ἐτοιμάσῃ μία μακίστα βάσει τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ ἡ ἐξωτερικὴ βαρῆ καὶ ἐπισκευὴ ὧν τῶν οἰκίων, καταστημάτων κλπ. κτισμάτων τῆς περιοχῆς τοῦ ἐνετικοῦ λιμένος σύμφωνα μὲ τὸ εἰς τὴν περιοχὴν προσαρμοζόμενον χρῶμα.

Πιστεύω δὲ ὅτι ἡ ἐκποίησις ἢ ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν οἰκίων καὶ ὅποια θὰ κατασκευασθῶν ἀνωθεν τῶν γασμάτων τούτων, θὰ καλύψουσι τὴν δαπάνην διὰ τὰ ἀνωτέρω. Νομίζω ἐπίσης ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Φιρικῆ μὲ τὸ παλαιὸν Ταχυδρομεῖον δύναται νὰ διαμορφωθῆ ὁ μὲν ἐξωτερικὸς χώρος εἰς ἓνα μεγάλον μόνιμον ἀμφιθεατρικὸν ὑπαίθριον θέατρον καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς δημιουργίας ἐνὸς μόνιμου Κρητικῶν Θεάτρου, τὸ ὅποιον καὶ πρέπει νὰ ἰδρυθῆ εἰς Χανιά, καθόσον ὑπάρχουν ὄλαι αἱ προϋποθέσεις καὶ ἔχει ἤδη ριθῆ ὁ σπόρος μὲ τὸν Δραματικὸν Ὁμιλον τοῦ Βενιζελείου Ὁδείου, θὰ δυναθῶμεν νὰ ἀναβιβάσωμεν ἐπὶ σκηνῆς, ἔργα ἀπὸ τὸ πλούσιον θεατρικὸν Κρητικὸν ρεπερτόριον. Ὁ ὑπόλοιπος χώρος θὰ διαμορφωθῆ εἰς χώρους ὑποδοχῆς, διαμονῆς κλπ. μὲ κατάλληλα λαϊκὰ καταστήματα. Θεωρῶ ἐπίσης ἀπαραίτητον νὰ δημιουργηθῆ κάπου ἓνας μόνιμος Μουσειακὸς χώρος ὁ ὅποιος πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ :

1) Ἐνα τμήμα μὲ τὸ ἤδη ὑπάρχον ὕλικόν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Χανίων.

2) Ἐνα τμήμα μὲ τὰ ἤδη ὑπάρχοντα ἀντικείμενα τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης τὰ ὅποια καταλλήλως ταξινομούμενα καὶ προβαλλόμενα θὰ καταλάβουν πρωτεύουσιν θέσιν.

3) Ἐνα τμήμα τὸ ὅποῖον θὰ πρέπει νὰ δημιουργηθῆ καὶ νὰ ἀπεικονίξῃ τὴν ἱστορικὴν ζωὴν τῆς πόλεως Χανίων, οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν, δύναται δὲ νὰ περιλαμβάνῃ φωτογραφικὸν ὕλικόν, ἀναγλύφους παραστάσεις καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα καὶ ἐργαλεῖα.

4) Ἐνα τμήμα τὸ ὅποῖον θὰ περιλάβῃ τὴν Δημοτικὴν πινακοθήκην.

5) Ἐνα τμήμα τὸ ὅποῖον θὰ περιλάβῃ τὴν βιβλιοθήκην καὶ τὸ ἀρχεῖον Βενιζέλου.

6) Ἐνα τμήμα εἰς τὸ ὅποῖον θὰ δημιουργηθῆ ἓνα μουσεῖον βυζαντινῶν εἰκόνων. Πιστεύω καὶ εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὑπάρχει εἰς τὰς διαφόρους ἐκκλησίας μας καὶ μοναστήρια μεγάλος ἀριθμὸς βυζαντινῶν εἰκόνων σημαντικῆς ἀξίας. Ὁ ἀριθμὸς ὅμως οὗτος καθημερινῶς μειοῦται διότι αὗται εὐρίσκονται ἀπροσάτευτοι εἰς τὴν ἀρπакτικὴν διάθεσιν τῶν ἀρχαιοκαπήλων τουριστῶν καὶ ἐντοπίων καὶ εἰς τὴν καταστραπτικὴν ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου.

Πιστεύω ὅτι ἡ συγκέντρωσις τῶν εἰκόνων τούτων εἰς ἓνα τμήμα τοῦ μονίμου μουσειακοῦ χώρου, ὁ καθαρισμὸς των καὶ ἡ συντήρησις των θὰ ἀποτελέσῃ ἓνα ἀξιόλογον μουσεῖον βυζαντινῶν εἰκόνων εἰς τὸ ὅποῖον θὰ δύναται ὁ ἐπισκέπτης νὰ γνωρίξῃ καὶ μελετᾷ τὴν Κρητικὴν Βυζαντινὴν τέχνην συγκεντρωμένην σὲ ἓνα χώρον. Εἰς τὸν χώρον αὐτὸν εἶναι δυνατὸν νὰ συγκεντρωθῶν ἐπίσης νομίσματα, κοσμήματα, ἐπιπλα καὶ γενικῶς κειμήλια βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παλαιᾶς πόλεως καὶ τῶν Χανίων γενικώτερον, κρίνεται ἀναγκαῖα ἡ δημιουργία εἰς τὸ παλαιὸ ἐνετικὸ λιμάνι τῶν Χανίων μιᾶς πλήρους «Marinas» δηλαδὴ ἐγκαταστάσεων ἐξυπηρετήσεως θαλαμηγῶν μὲ δυνατότητα διχειμάσεως, διενεργείας ἐπισκευῶν κλπ. Εἰς τοῦτο συνηγοροῦν πολλοὶ παράγοντες ὡς εἶναι π.χ. τὸ μέγεθος τῆς Κρήτης καὶ τὸ ἀνάπτυγμα αὐτῆς ἐπὶ μῆκους χιλίων καὶ πλέον χιλιόμετρων. ἡ γραφικότης τῶν ἀκτῶν τῆς, τὸ γεγονός ὅτι πολλὰ ἐκ τῶν ἀξιοθεάτων τῆς εἶναι ἀπροσπέλαστα ἢ δυσκόλως προσπελάσιμα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἐνῶ ἄλλα εὐρίσκονται πλησίον τῶν ἀκτῶν τῆς καὶ πολλοὶ ἄλλοι λόγοι συνηγοροῦν εἰς τὴν δημιουργίαν καταλλήλων προϋποθέσεων διὰ τὴν διακίνησιν πλωτῶν μέσων κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Κρήτης.

Ἡ γραφικότης τοῦ ἐνετικοῦ λιμένος τῶν Χανίων, ἡ ὑπαρξίς τῶν ἐνετικῶν νεωρίων τὰ ὅποια δύναται νὰ χρησιμοποιηθῶν ὡς καρνάγια τῆς «Marinas» καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν στέγασιν μικροῦ ναυπηγείου, ναυτικοῦ μουσεῖου κλπ. συνηγοροῦν εἰς τὴν καταλληλότητα τοῦ λιμένος τῶν Χανίων διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς «Marinas» ταύτης.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ παλαιὰ πόλις δὲν ἀποτελεῖ κάτι τὸ νεκρὸν, κάτι τὸ χηρῆστον, ἀλλὰ ἓνα στοιχεῖον μὲ ἓνα κοιμισμένον πλοῦτον ποῦ ἀναμένει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀρυπνισθῇ διὰ νὰ δώσῃ. Διὰ νὰ δώσῃ, τὴν ὠθησιν εἰς τὴν ταχύτεραν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τόπου μας. Ἐὰν λοιπὸν θέλωμεν νὰ βοηθήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τόπου μας ἄς ἀγχιπύσωμεν τὴν παλαιάν πόλιν καὶ ἄς καταβάλλωμεν ὅλοι μας κάθε προσπάθειαν ἕκαστος εἰς τον τομέα του, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν διατήρησιν τῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῆς.
